

## **Konferencja naukowa *Miasta na ziemi wschowskiej i pograniczu wielkopolsko-śląskim*, Wschowa–Leszno, 20–21 października 2022 r.**

W dniach 20–21 października 2022 r. odbyła się we Wschowie i Lesznie konferencja naukowa pt. „Miasta na ziemi wschowskiej i pograniczu wielkopolsko-śląskim”. To już 16 cykliczne, coroczne spotkanie naukowców we Wschowie. Organizatorzy, Stowarzyszenie Czas A.R.T. ze Wschowy wraz z Muzeum Okręgowym w Lesznie w związku z rocznicą 600-lecia nadania prawa polskiego ziemi wschowskiej jako temat obrad wskazali zagadnienia związane z miastami tego regionu.

12 lipca 1422 r. król Władysław Jagiełło prawnie inkorporował ziemię wschowską do Korony Polskiej. Proces przyłączenia zachodniego pogranicza do Korony – zainicjowany przez Władysława Łokietka i zrealizowany przez zdobycie Wschowy w 1343 r. przez Kazimierza Wielkiego – został zakończony w 1422 r. przez Władysława Jagiełłę. Królewskie miasto Wschowa jako centrum administracyjne nie było jedynym ośrodkiem miejskim ziemi wschowskiej. Od średniowiecza rozwijała się położona na trakcie handlowym z Wielkopolski na Śląsk Święciechowa – własność klasztoru benedyktynów w Lubiniu w XIV w. – 30 kwietnia 1547 r., 475 lat temu, król Zygmunt Stary nadał przywilej lokacyjny Lesznu. Okres wojny trzydziestoletniej spowodował znaczące przemiany demograficzne i powstanie nowych ośrodków miejskich: Szlichtyngowej, Nowej Wschowy, Zaborowa.

Do 1887 r., kiedy to powstał powiat leszczyński, miasta te funkcjonowały w ramach jednego organizmu administracyjnego, połączonego nie tylko więzami urzędowymi, lecz także siecią zależności, powiązań, podobieństw i różnic. Właśnie ta data wyznaczyła cezurę czasową zgłaszanym wystąpieniom.

Obrady tradycyjnie rozpoczęły się na Wielkiej Sali w Zamku Królewskim we Wschowie. Obowiązki prowadzenia i moderacji spotkania podjęli dr Kamila Szymańska i Jerzy Łojko. Warto podkreślić zaangażowanie Jerzego Łojki w rozwój badań nad miastami Wielkopolski. Jest on pomysłodawcą i koordynatorem projektu pn. „Źródła do dziejów miast Wielkopolski przedrozbiorowej – EUROPA NARODÓW” realizowanego przez Archiwum Państwowe w Poznaniu. Zadanie to składające się z konferencji naukowej, wystaw i wydawnictw towarzyszyło tegorocznemu XXIII Międzynarodowemu Kongresowi Nauk Historycznych.

Profesor Uniwersytetu Zielonogórskiego dr hab. Marcei Tureczek rozpoczął obrady wystąpieniem, w którym postawił kilka pytań: „Czy badamy miasto, czy badamy w mieście? Jakiej monografii miasta współcześnie potrzebujemy? Czy interesują nas dzieje miasta czy miasto w dziejach?”. Omówił luki i zaniechania w badaniach nad problematyką miast zachodniej Wielkopolski i pogranicza śląsko-wielkopolsko-brandenburskiego, zwracając

uwagę na potrzebę zmiany metod badawczych. Po nim profesor dr hab. Marek Sobczyński z Uniwersytetu Łódzkiego przedstawił wyniki badań prowadzonych z Moniką Cepil reprezentującą Uniwersytet im. Jana Kochanowskiego w Kielcach. Korzystając z metod powszechnie stosowanych w geografii historycznej i geografii osadnictw, badacze przeanalizowali przemiany przestrzenne i demograficzne, które zachodziły w miastach zlokalizowanych na współczesnym pograniczu trzech województw: dolnośląskiego, lubuskiego i wielkopolskiego. W świat wczesnośredniowiecznej Słowiańszczyzny północno-zachodniej i zagadnienia „miejsca centralnego” wprowadził słuchaczy archeolog, doktorant w Instytucie Archeologii i Etnologii PAN Bartosz Tietz. Na podstawie sondażowych badań archeologicznych prowadzonych w 2019 r. na wyspach Jeziora Ślawnickiego badacz zwrócił uwagę na wyróżniające cechy odkryć i pewne przesłanki sugerujące związek tego centrum osadniczego z administracją książęcą. Dariusz Andrzej Czaja z Towarzystwa Ziemi Głogowskiej przedstawił z kolei dzieje siedzib książęcych w Głogowie – mieście z dwoma zamkami.

Następny blok wystąpień dotyczył Wschowy, stolicy ziemi wschowskiej. Archeolog Jakub Drgas przedstawił stan badań nad średniowieczną zabudową starego miasta we Wschowie oraz przeanalizował wyniki prac wykopaliskowych na podstawie dostępnej dokumentacji archeologicznej. Warto podkreślić, że dotarcie do dokumentacji badawczej wymagało dużego wysiłku, a wykorzystanie nowoczesnych metod na zapoznanie z analizą wyników wzbudziło duże zainteresowanie uczestników konferencji. Historyczka i archiwistka Barbara Ratajewska w swoim wystąpieniu omówiła i zaprezentowała dokumenty królewskie dla Wschowy, które ułatwiały rozwój miasta i wzmacniały jego pozycję wśród miast wielkopolskich. Kolejnym prelegentem był dr inż. arch. Zygmunt Łuniewicz z Wydziału Architektury Politechniki Wrocławskiej specjalizujący się w tematyce architektury nowożytnej, szczególnie zwieńczeń wieżowych. Badacz, korzystając z metody łączącej tradycję badawczą historii sztuki i badań architektonicznych, przedstawił obraz przemian obiektów wraz z hipotetycznymi i potwierdzonymi zwieńczeniami wschowskich kościołów: pw. św. Stanisława Biskupa i Męczennika, pw. św. Józefa Oblubieńca NMP, Żłobka Chrystusa, a także ratusza i wież murów miejskich. Następnie Marta Małkus z Muzeum Okręgowego w Lesznie przedstawiła obraz *Opatrzności Bożej nad Wschową* z kościoła farnego, zwracając uwagę na wymowę religijną i konfesyjną tego malowidła. Omówiona panorama Wschowy wpisuje się w charakterystyczny „dialog” wyznań zapisany w nowożytnej sztuce Wschowy.

Obrady zamknęły dwa wystąpienia odnoszące się do Szlichtyngowej, miasta położonego w południowej części ziemi wschowskiej. Zostało ono założone przez sędziego wschowskiego Jana Jerzego Schlichtinga, tuż przy granicy Wielkopolski ze Śląskiem, w 1644 r. Dwie historyczki z Uniwersytetu

Zielonogórskiego: prof. dr hab. Bogumiła Burda i dr Małgorzata Szymczak podjęły się badań nad organizacją prawną oraz rozwojem społeczno-gospodarczym Szlichtyngowej od momentu jej założenia do 1793 r., kiedy to miasto przeszło pod panowanie pruskie. Z kolei historyk Dariusz Czwojdrak z Muzeum Okręgowego w Lesznie zaprezentował wyniki swoich badań nad dziejami Żydów w Szlichtyngowej.

Po zakończeniu obrad i obiedzie organizatorzy zaprosili uczestników na sesję wyjazdową. Celem wyprawy była właśnie Szlichtyngowa z cmentarzem żydowskim, położonym w lesie, ale także centrum miasta – rynek z zabudową, zabytkowa dzwonnica kościelna kościoła Podwyższenia Krzyża. Kolejnym punktem sesji wyjazdowej był kościół w Jędrzychowicach. Średniowieczna świątynia w długiej swojej historii była także Domem Bożym braci czeskich. Uczestnicy mogli zobaczyć efekty dotychczasowych prac konserwatorskich prowadzonych w ostatnich latach przy tym zabytku.

Drugi dzień konferencji tradycyjnie odbył się w Lesznie. Tym razem obrady prowadzono w nowej siedzibie Miejskiej Biblioteki Publicznej im. Stanisława Grochowiaka. Podobnie jak pierwszego dnia wystąpienia zostały zgrupowane w trzy sesje. Pierwszą zainaugurował Jakub Łojko – student historii na Wydziale Historii UAM, laureat konkursu BEST Student Grant za pracę „Emigracja europejska od drugiej połowy XVI do schyłku XVIII wieku”. Młody badacz szczegółowo przeanalizował podstawowe źródła do dziejów badań miasta Świąciechowa. Udowodnił, że dzięki archiwaliom – rękopisom właściciela miasta (opactwa benedyktynów w Lubiniu pod Kościanem), uzupełnionym o inne materiały, np. XVI- i XVII-wieczne taryfy podatkowe, rejestry poborowe czy rachunki komór celnych – możemy postrzegać Świąciechowę jako miasto pogranicza, którego mieszkańcy w znacznym stopniu trudnili się handlem.

Wystąpienia dotyczące Leszna rozpoczęła prezentacja archeologa Łukasza Lisieckiego na temat początków miasta. Badacz wielokrotnie prowadził eksploracje archeologiczne m.in. na terenie Leszna oraz Wschowy i regionu. Omówił dotychczasowe, publikowane koncepcje początków i rozwoju Leszna i skonfrontował je z wynikami badań archeologicznych, które wniosły nowe informacje w tym zakresie. Duet badaczy – dr inż. arch. Zygmunt Łuniewicz z Politechniki Wrocławskiej i Jerzy Serafin z Uniwersytetu Wrocławskiego – przedstawił (wraz z próbą ich krytycznej analizy) źródła pisane i ikonograficzne dotyczące leszczyńskich kościołów: pw. św. Mikołaja, św. Krzyża, św. Jana, a także ratusz. Widoczne w na panoramach helmy zostały porównane z zachowanymi konstrukcjami z epoki.

Kolejna grupa wystąpień ukazała dzieje miasta przez pryzmat historii jego mieszkańców, losów poszczególnych ludzi. Historyk dr Mariusz Pawelec z Opola zaprezentował postać i dorobek historiograficzny pochodzącego ze Wschowy Jana Sachsa (1641–1671) jako interesujący przykład re-

cepcji ideologii sarmatyzmu w środowisku protestanckich elit mieszczańskich nie tylko Prus Królewskich, lecz także Wielkopolski. Historyczka sztuki Małgorzata Gniazdowska z Muzeum Okręgowego w Lesznie w swojej prezentacji zwróciła uwagę na bogactwo informacji o dawnych mieszkańcach XVIII-wiecznego Leszna zapisanych w inwentarzach pośmiertnych. Na przykładzie trzech dokumentów opisujących majątek rodziny Jakobsenów przedstawiła poziom życia najbogatszych mieszkańców Leszna w wieku XVIII. Z kolei dr Marta Kuc-Czerep z Instytutu Historii PAN, specjalizująca się w historii miast w Polsce XVI-XVIII w. i geografii historycznej, zaprezentowała postać i działalność Johanna Samuela Gieringa (1739–1790), warszawskiego kupca z Leszna. Oprócz życia zawodowego: handlu suknem i prowadzenia składu kupieckiego przy Krakowskim Przedmieściu, Giering brał żywy udział w funkcjonowaniu warszawskiego zboru luterańskiego. Przygotował ordynację kościelną w 1778 r., należał do Kolegium Kościelnego, czynnie uczestniczył w odbywających się ewangelickich synodach generalnych i prowincjonalnych. Badaczka postawiła postulat rozważań nad szerszymi zagadnieniami związanymi z imigracją niemieckojęzycznych ewangelików do Warszawy w XVIII w., możliwością prowadzenia w mieście działalności kupieckiej, a nade wszystko kształtowaniem się ruchu politycznego mieszczaństwa w okresie przed Sejmem Wielkim.

Ostatnią sesję otworzył dr Tomasz Kościański z Archiwum Państwowego w Lesznie wystąpieniem na temat „Sejmiki województw Wielkopolski właściwej w Kościanie i pod Kościanem w XVIII wieku”. Omówione zostały obrady szlachty pod Kościanem 9 czerwca i 14 lipca 1704 oraz 25 maja 1716 r., w samym zaś mieście 12 listopada 1703 i 2 grudnia 1704 r. Dr Marcin Klemenski z Działu Zbiorów Specjalnych Biblioteki Naukowej PAU i PAN w Krakowie swoje badania skupił na niezrealizowanych lokacjach miejskich: Tworzjanowie, które próbował lokować Jan Tworzjański w roku 1730, i Augustowie koło Rydzyny, które zamierzał lokować w 1784 r. książę August Sułkowski. Historyk Adrian Gendera, doktorant w Uniwersytecie Wrocławskim, a zarazem pracownik Muzeum Okręgowego w Lesznie, na podstawie trzech publikacji książkowych o Lesznie i okolicy oraz rozlicznych artykułów na łamach prasy lokalnej i wojewódzkiej przeprowadził analizę sposobu prowadzenia narracji o dziejach Leszna i okolicy w epoce nowożytnej.

Obrady podsumował Jerzy Łojko wraz z organizatorkami konferencji: Martą Małkus i dr Kamilą Szymańską. Po raz szesnasty naukowcy z całej Polski mogli spotkać się we Wschowie i Lesznie i dzięki obradom po raz kolejny wszyscy uczestnicy mogli poznać przeszłość ziemi wschowskiej i nierozwalnie z nią związanego rejonu pogranicza wielkopolsko-śląskiego.

W konferencji wzięło udział dwudziestu jeden prelegentów – badaczy reprezentujących różne dyscypliny nauki: historię, archeologię, historię sztuki, geografę. Obradom przysłuchiwali się uczniowie I Liceum

Ogólnokształcącego z Oddziałami Dwujęzycznymi im. Tomasza Zana we Wschowie oraz Zespołu Szkół Ponadpodstawowych im. Jana Kasprówicza w Nietążkowie, a także seniorzy zrzeszeni w ramach Uniwersytetu Trzeciego Wieku we Wschowie, Polskiego Komitetu Pomocy Społecznej Stowarzyszenie Charytatywne Zarząd Miejsko-Gminny we Wschowie, a wreszcie zainteresowani badacze-regionaliści, samorządowcy. W obu dniach obrad uczestniczyło blisko 150 osób. Tomasz Woźniak prezes Telewizji Warta utrwalił obrady zapisem filmowym. Zaprezentowane podczas konferencji wystąpienia ukażą się drukiem w publikacji pod tym samym tytułem w 2024 r.

Wydarzenie zostało zorganizowane w partnerstwie z Polskim Towarzystwem Historycznym – Koło Leszno – i Towarzystwem Przyjaciół Muzeum Okręgowego w Lesznie.

Patronat honorowy nad wydarzeniem objęli:

Wojewoda Lubuski – Władysław Dajczak  
Lubuski Wojewódzki Konserwator Zabytków – dr Barbara Bielinis-Kopec  
Starosta Wschowski – Andrzej Bielawski  
Prezydent Miasta Leszna – Łukasz Borowiak

Projekt współfinansowany ze środków:

Powiat Wschowski  
Gmina Szlichtyngowa  
Przychodnia „KA-Dent”. Stomatologia Rodzinna

*Marta Małkus*  
(Muzeum Okręgowe w Lesznie)





Ilustr. 1. Otwarcie konferencji we Wschowie przez Kamilę Szymańską z Muzeum Okręgowego w Lesznie i Martę Malkus ze stowarzyszenia Czas A.R.T.

fot. Paulina Pracz



Ilustr. 2. Uczestnicy obrad drugiego dnia konferencji w Lesznie

fot. Tomasz Sikorski